

EL "LIBER IUDICUM POPULARIS" DE HOMOBONUS DE BARCELONA

El volúm Z-II-2 de la Biblioteca de l'Escorial, conegut generalment per "Còdex de Cardona" (per tal com havia estat donat, en 1585, pel bisbe de Vich Joan Babtista Cardona al rei Felip II) es un dels més interessants manuscrits de la *Lex Visigothorum*. Com es sabut, aquest exemplar fou escrit a Barcelona, en bella lletra minúscula carolina, pel jutge Homobonus¹, l'any 1012².

D'aquest manuscrit s'han ocupat particularment: els Srs. Diéguez i Campomanes³, els autors de la *Biblioteca eclesiástica*⁴, els Srs. Helfferich⁵, Ewald⁶, Hartel i Loewe⁷, Zeumer⁸, Sanpere

1 El señor de UREÑA, en el seu llibre sobre *La legislación gótico-hispana* (Madrid, 1905), en tractar dels manuscrits que foren utilitzats per la Academia Española per a la seva edició del *Fuero Juzgo en latín y castellano* (Madrid, 1815), parla del còdex de Cardona dient que fou escrit per *Francisco Homobono*. És una equivocació deguda, probablement, a una mala lectura de la següent indicació de Zeumer respecte d'aquest manuscrit: "Scripsit eum anno 1019. Barcelonae litteris Francicis Homobonus levita."

2 ZEUMER en la edició de les *Leges Visigothorum* dintre'ls "Monumenta Germaniae Historica" ("Legum sectio I, tomus primus". Hannover i Leipzig, 1902), data aquest còdex de l'any 1019; pero, indudablement, ens trobem aquí davant d'una errada d'impremta. UREÑA, en el lloc abans esmentat, seguint a Zeumer, reproduïx la mateixa data equivocada.

3 *Memorias de la Real Academia de la Historia*, t. II, pág. 608

4 *Biblioteca eclesiástica* (Madrid-Barcelona, 1855), t. IX, pág. 1107.

5 *Entstehung und Geschichte des Westgothen-Rechts* (Berlin, 1858), página 18.

6 *Reise nach Spanien* ("Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde", t. VI, Hannover, 1881), pág. 282.

7 *Biblioteca Patrum Latinorum Hispaniensis*, t. I.

8 *Leges Visigothorum*. ("Monumenta Germaniae Historica.")

i Miquel⁹ i Antolín¹⁰. Eguren¹¹ i Ureña¹² n'han fet també esment; Beer¹³ i Brocà¹⁴ hi han fet, així mateix, referencia; i Baist¹⁵ va publicar un ritual de proves judicials copiant-lo d'aquest còdex. Del seu primitiu contingut, els elements principals, atenent a les indicacions de Zeumer i d'Antolín, son els següents: Homoboni levitae Barcinonensis liber iudicum popularis; Chronicon regum visigothorum et francorum; Sancti Isidori Hispalensis Excerpta; Forum iudicum; Martyrologium; Pretitulationes librorum duodecim Gothorum; Exorcisma.

Tant els autors de la *Biblioteca eclesiástica*, com P. Ewald varen fer notar com hi havia hagut un altre còdex, molt semblant a aquest, que va formar part de la biblioteca de Ripoll; el qual havia estat escrit, en 1011, pel mateix Homobonus o Bonushomo. D'aquest manuscrit ripollés (destruït en la crema del monestir l'any 1835) n'havien donat noticia: el P. Villanueva¹⁶ i Torres Amat¹⁷ (aquest utilitzant indicacions del P. Caresmar); i modernament se'n han ocupat també En Sanpere i el Sr. R. Beer. Les escasses dades referents al contingut d'aquest manuscrit son suficients, però, per a fer comprendre com era bastant anàleg al del còdex de Cardona.

9 *La pintura mig-eva catalana. L'art barbre.* ("Discursos leídos en la Real Academia de Buenas letras de Barcelona en la recepción pública de don Salvador Sanpere y Miquel", 1908), pág. 59.

10 *Catálogo de los códices latinos de la real biblioteca del Escorial*, tomo IV (Madrid, 1916).

11 *Memoria descriptiva de los códices notables conservados en los archivos eclesiásticos de España* (Madrid, 1859), pág. 85.

12 Obra citada.

13 *Die Handschriften des Klosters Santa Maria de Ripoll* ("Sitzungsberichte der Kais. Akademie der Wissenschaften in Wien, philosophisch-historische Klasse", ts. CLV y CLVIII. Viena, 1907-1908). Una traducció catalana d'aquest estudi fon publicat en el "Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona", l'any 1910.

14 *Historia del Derecho de Cataluña, especialmente del civil y Exposición de las Instituciones del Derecho civil del mismo territorio*, t. I (Barcelona, 1918).

15 *Ritual de pruebas judiciales tomado de un códice del Escorial* "Boletín Histórico", Madrid, 1880.

16 *Viage literario a las iglesias de España*, t. VIII (Valencia, 1821), pág. 51.

17 *Memorias para ayudar a formar un Diccionario crítico de los escritores catalanes* (Barcelona, 1836).

L'encapçalament del de Ripoll (segons la transcripció de Villanueva) deia aixís: "Incipit liber iudicum popularis, quorum merita iudicialis sententia premit. Scriptum videlicet in Barchinona civitate a iussione Bonus homo levita, qui et iudice, a rogatu de Sinderedo diacono, filium quadam [*quondam*] Fructuoso Camilla, ad discernendas causas iudiciorum inter potentem et pauperem, noxium et innoxium, iustum et iniustum, veridicum et fallacem, rectum et erroneum, raptorem et sua bene utenti. Cuius libri explicatio die kalendas septembras anno XV regnante Roberto rege francorum in Francia."

L'encapçalament del còdex de Cardona es gairebé idèntic, presentant sols les següents variants: "Scriptum videlicet Barchinona civitate per institutione Homobonus levita, qui et iudice, a rogatu de Sinderedo [*aquí segueixen algunes paraules illegibles, per culpa de l'acció destructora d'un reactiu, aplicat en altre temps*] ad discernendas causas iudiciorum... Huius libri explicatio V. idus iulii naviter fuit, anno scilicet XVI. Roberto rege regnante in Francia."

Aixó ha estat interpretat de diversa manera pels bibliògrafs. Per als uns (Caresmar, Torres-Amat, Ewald i Antolin) Homobonus o Bonushomo seria, no sols el calígraf que escrigué els indicats volúms, sino també l'autor d'un pròleg que ocupa els cinc primers folis del còdex de Cardona i probablement existia així mateix al començament del manuscrit de Ripoll, pròleg al qual, en aquest cas, podria referir-se particularment aquell títol de *Liber iudicum popularis*; segons altres (Hartel-Loewe, Beer, Zeumer, Sampere i Brocà¹⁸) es tractaria simplement del escriptent de dits llibres, havent-se de referir el títol esmentat al conjunt del recull format pel contingut antic d'aquells exemplars.

Dieguez i Campomanes donaren un resúm de tal pròleg dient que era "un preámbulo en el cual alaba mucho a los que juzgan bien en la tierra y condena a los que hacen lo contrario, con varios textos sagrados, y le divide en varios párrafos con sus títulos correspondientes al oficio y obligaciones de los jue-

¹⁸ BROCÀ, *Juristas i juriconsults catalans dels segles XI, XII i XIII* ("Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans", 1908).

ces. También señala el carácter de las naciones de este modo: *De mores gentium...* Sigue la división del mundo en cuatro partes, y acaba con la obligación que tienen los príncipes de guardar sus leyes" ¹⁹. Inspirant-se en aquesta notícia, Eguren va donar també de dit preàmbul una impressió per l'estil ²⁰.

Però el cert es que Homobonus no va pas redactar un treball original, sino que, en realitat, no feu altra cosa, en aquest pròleg, que reunir distints fragments extrets d'altres textos, formant amb ells com un petit tractat adreçat als jutges. Potser l'únic troç redactat personalment per Homobonus, servint-se d'elements dels textos sagrats, i tal vegada d'algún dels escrits dels Sants Pares, es el que en el còdex de Cardona segueix immediatament després de l'encapçalament abans transcrit; al menys no m'ha estat possible trobar la font directa d'ont hagués estat prés. Aquest primer paragraf diu aixís:

"Lex a proto Moysen viro iusto data est; gracia autem et veritas per Jhesum Christum facta est (*Sant Joan*, I, 17). Ibitur bene utenti recteque iudicanti summa est benedictio; male vero utenti et deterius iudicanti summa est condempnatio et terribilis maledictio. A quo maledictio iustus iudex salvabitur et iniustus perpetualiter condempnabitur. O homo qui iudex esse velis et legem habere cupis! audi prius et disce qua ingredieris via, nempe lex via est. Qualis via? Interroga prophetam Ysayam et dicet tibi: "Hec via ambulate per eam et non declinabitis neque ad dexteram neque ad sinistram." (*Isaies*, XXX, 21.) In ipsa namque via invenimus scriptum: "Diligite iustitiam qui iudicatis terram." (*Llibre de la Sabiduría*, I, 1.) Terram quippe iudicat qui positus in terra homines iudicat. Nihil tantum distat qui iudicat ab illo qui iudicatur, quoniam homo hominem iudicat, frater fratrem; utriusque enim una est conditio et similis exitus. Idcirco omnis quod sibi non vult omnino caveat ne alteri faciat. Hoc est lex et propheta. Et aliter: Iudicium rectum iudicate popule meus, dicit Dominus, et misericordiam facite. Viduam et pupillum per potentiam nolite obprimere, sed potius defendere et vires adiutorii prebere et innocenti auxilium prestare. Ut et ipse iudex a ministerio suo innocens inveniatur. Quia Dominus non privabit bonis abulantibus in innocentiam. O iu-

¹⁹ *Memorias de la Real Academia de la Historia*, t. II, pág. 608.

²⁰ Eguren diu: "El referido *códice* de Cardona, escrito en Cataluña en la era de 1050 (año 1012 de Jesucristo), es uno de los más auténticos entre los que nos ha transmitido el Fuero Jugo en latín, y el prólogo da a conocer particulares circunstancias respecto a los autores de las leyes godas, aclarando al mismo tiempo con crítica y conocimiento la parte que en ellas cabe a San Isidoro."

dex! quisquis elegeris ad iudicandum, quam magnus tibi honor esse videtur, sed grave pondus istius est honoris si non recte iudicas; si scires, fugires potius quam assequeris. Remueres immo quam cupires si recte quidem intelligeres, quia iudices male iudicantes, fraudulentè ac desidiose propter munera temporalia, Deum perdunt, quem potius timere debuerat, et propter mercedem iniquitatis privantur a bonis Dei et a consortio sanctorum in diem eternitatis. Ubi pro auro et argento, vestibus et peccuniis male conquisitis retribuerint eis, eterna dampnatio. Flama ignis ad conburendum, ad corrodendum. Pro breve gaudium, eternum luctum. Pro modica letitia, sempiterna tristitia. De quibus penis bene viventes, sursum corda habentes, felicitatem tenentes et ad supernam patriam pervenientes conletantur sancti quorum vestigia fuerunt sequentes. In qua regione iam securi nemo cibum requirit, quia iam non esuriet. Nemo peregrinum suscipiet, quia omnes in patria vivunt. Nemo visitat egrorum, ubi eterna sanitas plena manebit ereditas. Nemo vestiet nudum, quia omnes lucem perpetuam vestientur. Nemo sepeliet mortuum, ubi omnes in eternum vivent. Sed omnes potentes et pauperes, senes et iuvenes, masculi et feminae equanimiter vitam perfruuntur eternam. Ubi nos Dominus pro sua misericordia collocare dignetur.”

A continuació d'aquest primer paragraf, segueixen els diversos capítols que integren aquest pròleg, posats respectivament sota'ls següents epígrafs:

De pravis principibus. (Aquest capítol està format pels paragrafs 1, 2 i 3 del capítol 52 del llibre III del *Sententiarum* de Sant Isidor.)

De bonis iudicibus. (Paragrafs 4 i 5 del mateix lloc.)

De pravis iudicibus. (Paragrafs 6-9 del mateix lloc.)

De caliditate iudicum. (Paragrafs 10, 11 i 12 del mateix lloc.)

De verbosis et iracundis iudicibus. (Paragrafs 13-16 del mateix lloc.)

De acceptione personarum. (Capítol 53 del mateix llibre.)

De muneribus. (Paragrafs 1, 2 i 3 del capítol 54 del mateix llibre.)

De testibus. (Paragraf 4 del capítol 55 del mateix llibre.)

De fraudulentia. (Paragrafs 5 del capítol 55, i 4-7 del capítol 54 del mateix llibre.)

De negligentia principum, populi, episcopi vel mulierum. El text d'aquest capítol es el següent: “Duodecim verba sunt per que perit mundus: Sapiens sine operibus bonis. Senes sine religione. Adolescens sine obedientia, Femina sine castitate.

Dominus sine virtute. Pauper superbus. Rex iniquus. Episcopus negligens. Presbiter sine doctrina. Plebs indisciplinata. Christianus contentiosus. Populus sine lege. Sic suffocatur iustitia."

De mores gentium.

El text d'aquest capítol es el següent: "Invidia iudeorum. Sapientia grecorum. Superbia romanorum. Cupiditas persarum. Ferocitas franchorum. Commertia gallorum. Ira britannorum. Duritia saxonorum. Libido schotorum. Fortia gothorum, fuit et est usque hodie."

De orbem omnis terre in quatuor partibus divisum. (Aquest capítol coincideix amb el cap. 2 del llibre II de la *Geometria* de Gisemund, continguda en el ms. 106 de Ripoll, f. 81.)

De sex hordinibus que sunt in opere artis geometricæ. (Coincideix, fins a: "in conclusione agrorum extremitates ostendere" amb el capítol de títol semblant del llibre I de dita *Geometria*. Vé després la següent frase: "Ideoque monemus ut frequenter ad auctores revertas et quicquid exposueris in omnibus observabis." A continuació de la qual segueix un llarg fragment que comença: "Lege feliciter et intelligere curabis...", i acaba: "usque in planum descendat et sibi defendat", el qual coincideix amb dos paragrafs junts que en l'esmentat ms. 106 de Ripoll están intercalats entre'ls llibres I i II de la *Geometria* de Gisemund. Acaba aquest capítol amb les següents paraules: "Hec est lex limitum et segregatio locorum.")

De terminorum dispositionibus et signa limitum finalium (Coincideix amb el cap. 6 del llibre II de Gisemund.)

De muneribus. (Es el capítol 49 del llibre III del *Sententiarum* de Sant Isidor.)

De patientia principum. (Està format pels paragrafs 1, 2 i 3 del cap. 50 de dit llibre.)

Quod principes legibus teneantur. (Paragrafs 1, 2 i 3 del cap. 51 del mateix llibre.)

De disciplina principum in ecclesia. (Paragrafs 4, 5 i 6 del mateix lloc.)

Resulta, doncs, que les principals fonts directes del proemi del còdex de Cardona, confeccionat per Homobonus, son: el

Sententiarum de Sant Isidor²¹ i la *Geometria Gisemundi*²². D'una i altra obra n' hi havia sengles exemplars en la biblioteca del monestir de Ripoll, en la primera meitat del segle XI: el de aquella, avui perdut, figurava en el catàleg dels llibres donats al monestir, en la segona meitat del segle X, per un tal Salomon. El de l'altra es el mateix manuscrit 106, anteriorment esmentat, que's conserva encara actualment en l'Arxiu de la Corona d'Aragó a Barcelona²³; es un volúm de mitjans del segle X, força interessant pel seu variat contingut i del qual s'han ocupat particularment R. Beer²⁴ i C. Thulin.

Els fragments de la *Geometria Gisemundi* utilitzats per Homobonus, amb les interpolacions o aditaments que presenta el ms. ripollés, provenen del *Corpus agrimensorum romanorum*; Gisemund no havent estat, en realitat, més que un compilador que aprofità els escrits dels antics gromàtics per a compondre amb una finalitat pràctica el seu recull. Beer ha remarcat justament qu'els extractes dels textos dels agrimensors servien especialment per interessos pràctics. "Disposant el monestir de Ripoll de territoris vastíssims i veient creixer més cada dia els seus dominis, es clar que s'havia de trobar precisat a pensar amb l'agrimensura i sovint també amb la defensa dels límits de les seves propietats." Es comprén també l'interés que aquest compendi pogués presentar per als jutges i que, per consegüent, Homobonus el tingués en compte en confeccionar el *Liber iudicium popularis*.

Aquest títol: *Liber iudicium popularis*, amb el qual comença el còdex de Cardona, es refereix sols al pròleg compilat per Homobonus, o es encara més comprensiu i s'extén a tot el contingut de dit manuscrit (el contingut primitiu, naturalment) formant així com un ampli recull degut a la seva iniciativa? El fet de que la transcripció del còdex visigòtic comenci a la meitat

21 MIGNE, *Patrologia latina*, vol. 82.

23 Sobre la *Geometria Gisemundi*, vegeu THULIN, *Zur Überlieferungsgeschichte des Corpus Agrimensorum* (Göteborg, 1911), pág. 55.

22 BEER-GARCÍA, *Bibliotheca patrum latinorum hispaniensis*, t II (Viena, 1915). Catàleg dels mss. de Ripoll conservats a l'Arxiu de la Corona d'Aragó.

24 *Die Handschriften des Klosters Santa Maria de Ripoll*.

de la quarta columna del foli 12, seguint a continuació immediata del catàleg del reis de França i sense posar-hi altre epígraf que aquest: "Primus liber incipit, de instrumentis legalibus", fa pensar en la major probabilitat del segon estrè. Antolín, però, atribueix aquell títol exclusivament al pròleg.

En Sanpere i Miquel ha examinat la qüestió de les variants de l'encapçalament del *Liber iudicum popularis* en els manuscrits de Ripoll (perdut) i de l'Escorial (Còdex de Cardona), en quant es relaciona amb la funció de Homobonus com a confeccionant d'aquests dos manuscrits. L'exemplar de Ripoll deia, segons Villanueva: "Scriptum a iussione Bonushomo levita qui et iudice, a rogatu de Sinderedo diacono..."; mentre qu'el còdex de Cardona diu: "Scriptum per institutione Homobonus...". "En Villanueva —diu Sanpere— i amb ell tots els que l'han seguit fins al senyor Beer, han traduït *a iussione* molt clàssicament per ordre, mandat o encàrrec donat a Bonhome d'escriure el llibre i, per consegüent, han fet de Bonhome el calígraf de l'exemplar de Ripoll. Però'l *per institutione* no's pot traduir més que *per ensenyança* o *per instrucció*...". Essent forçós "admetre dugues redaccions un xic distintes de les capsaleres dels dos exemplars... i explicant l'una per l'altra, lo que resulta es que'l levita Bonhome, que era jutge, va escriure aquell primer exemplar del *Llibre del Jutges* per a la seva instrucció, això es, pel seu ofici de jutge, a expenses del diacre Sinderedo"²⁵. Però aquí, evidentment, En Sanpere sofreix una equivocació, especialment quan creu que aquests volúms foren escrits a expenses de Sindered; car *a rogatu* vol dir *a prec* o *instigació* personatge, essent aquesta precisament una expressió que's llegeix abundantment en els documents d'aquell temps en relació amb els escrivans que'ls redacten o els testimonis que'ls subscriuen.

Fou, doncs, a prec de Sindered que Homobonus compongué el seu recull del *Liber iudicum popularis*, compilació integrada per diversos elements triats i combinats per la iniciativa del jutge barceloní, qui al mateix temps va ser el calígraf que n'escrigué els dos exemplars esmentats. Confeccionat el primer, o sia el manuscrit ripollés perdut, va extendre el segon, tal

25 SANPERE I MIQUEL, *La pintura mig-aval catalana. L'art barbre.*

vegada amb algunes lleus modificacions del seu contingut, que fonamentalment devia esser anàlec al de l'altre. El fet que a la Biblioteca del monestir de Ripoll (en la qual sembla ingressà tot seguit el primer d'aquests exemplars escrits per Homobonus) li pervingués de fora, no essent producte del seu *Scriptorium*, un manuscrit del *Forum judicum*, i que una altra copia d'aquest, deguda al mateix escriptor, anés destinada, probablement, a la biblioteca episcopal de Vich (d'ont la treuria el bisbe Cardona per regalar-la a Felip II) fa pensar, segons Beer, en certa activitat industrial dedicada a la transcripció de textos jurídics, que devia tenir lloc a Barcelona, essent probable que la administració eclesiàstica preferís proveir-se'n dels que s'hi dedicaven per ofici, que no fer-los arreglar en son propi *Scriptorium*.

Que Homobonus o Bonushomo fou no sols el compilador dels diversos elements que integren el còdex de Cardona i que formaven el contingut del manuscrit ripollés, sino també el calígraf que escrigué aquests exemplars, resta comprovat per la comparació entre la lletra, pulcra i correcta per cert, en que està extés el que encara es conserva i la d'alguns documents (dels quals els pergamins originals son guardats actualment als Arxius de la Catedral de Barcelona i de la Corona d'Aragó) redactats a les derrereries del segle x i primer quart del xi a Sant Cugat del Vallés i a Barcelona per un levita (que apareix primer com escriptor i després també com a jutge) del mateix nom de Bonushomo, i amb el qual Sanpere l'identifica amb raó.

Del manuscrit ripollés sabem, per Villanueva, que era un "codice muy completo y escrito con gran lujo y limpieza". Ben elegant i ornamental resulta també el còdex de Cardona, que es avui el primer llibre il·luminat, de mà catalana, amb data precisa i procedència escrita. Per l'estudi de la miniatura catalana hi ha certament monuments més antics i més interessants, com son les Bibles de Roda i de Farfa²⁶; però aquestes, que

²⁶ Respecte d'aquestes bibles vegeu els estudis de PIJOAN, *Les miniatures de l'Octateuch en les bibles romàniques catalanes* ("Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans", 1911-1912), y altre treball seu sobre aquestes bibles romàniques en els "Cuadernos de trabajos de la Escuela española de Historia en Roma", així com l'estudi del prof. NEUSS, *Die Katalanische Bibetillustration und die wende der ersten Jahrtausends und die Altspanische Buchmalerei* (Bonn, 1922).

corresponen a la segona meitat del segle X, no son datades. Llástima, com diu Sanpere, que després d'aquestes Bibles, quan ens trobem amb el primer il·luminador de nom conegut, se'ns dongui aquest a coneixer sols com a ornamentista. Ni una sola figura, ni un sol capet hi ha en les il·luminacions del *Liber iudicum popularis*, de les quals En Sanpere va publicar-ne dues mostres. Per elles es pot veure, diu l'esmentat autor, com aquesta ornamentació, anomenada irlandesa en la història de la il·luminació, era familiar a Catalunya, tant com ho hagi pogut ser en les escoles estrangeres que recorden amb orgull els introductors del nou estil. Aquesta florida artística que revelen les miniatures de les Bibles esmentades i les ornamentacions del *Liber iudicum popularis* concordava amb la florida científica, literària i política del país.

"La mà de Bonhome —diu Sanpere— no sembla molt pulcre en el dibuix: hi ha una certa grolleria que sembla filla d'una mà incorrecta, millor que no descuidada; però, fora d'això, com invenció creiem que'l nostre primer il·luminador conegut pot posar-se al costat dels que pintaren a l'estil irlandès. El cercle de la capçalera del Llibre VII [del *Forum Iudicum*] no's negarà que no tingui tot l'enginy d'un mestre. Pels colors els del temps: vermellò, groc i blau. La seva combinació, sempre harmoniosa."

De la activitat de Bonushomo com a escriptor redactor de diplomes i com a jutge, en tenim encara avui abundós testimoni documental. Ultra alguns pergamins originals escrits per éll, concixem molts altres instruments en que intervingué així mateix, els quals ens han estat tramesos per copia en alguns cartularis (principalment en el de Sant Cugat del Vallés i en el de la Catedral de Barcelona).

Creu En Sanpere que Bonushomo es formà en l'escriptori de Sant Cugat, el monestir proper a Barcelona. És en un document de permuta de bens entre Garsinda i dit monestir, en 987, que apareix ja, com escriptor del mateix, Bonushomo levita²⁷. Des de llavors nombrosos documents en favor de Sant

²⁷ MAS, *Taula del Cartulari de Sant Cugat del Vallés*, primera part (en el volum IV de les "Notes històriques del bisbat de Barcelona").

Cugat del Vallés son redactats per éll: permutes, vendes, donacions, sentències, etc., fins a l'any 1024, al qual correspon l'últim document conegut extés per dit escriba. En alguns d'aquests actes Homobonus hi consignà indicacions curioses. Aixís, per exemple, en un instrument de l'any 991 s'excusa ingènuaament de les incorreccions amb que l'havia extés, perque tenia son: "Bonus homo levita scripsi et cum litteras rasas et superpositas et correctas in diversis locis, quia occupati erant oculi mei somno et palpebre mee dormitatione" ²⁸. Com a jutge apareix ja Bonushomo actuant de tal en una sentència de l'any 988, extesa també per éll; el plet a que's refereix versava sobre un llegat en favor de Sant Cugat del Vallés ²⁹. Fredemund, en el seu testament, deixava a dit monestir la meitat de les seves vinyes i terres i de tot el demés que tenia. Fredemund va morir a Barcelona, i algú temps després, Pons, assertor i mandatari del senyor abat de Sant Cugat, requerí judicialment a Sintemir, germà de Fredemund, acusant-lo d'haver amagat el testament d'aquest. Sintemir respongué que mai no l'havia vist, ni l'havia pres, ni esquinçat, ni cremat i que no sabia ont fos perdut. Llavors Pons presentà un sacerdot prou verídic, qui's deia Ennec, el qual afirmà haver trobat éll mateix dit testament en el *cartarario* de Fredemund, després de la fi d'aquest, i que l'havia entregat a Sintemir per que'l fes publicar judicialment i, segons aixó, disposés de les coses del seu germà tal com constava en el testament, sense ocultar-ne la veritat. Indignitat Sintemir no volgué reconeixer la veracitat de çò que havia declarat Ennec; simulant esser innocent, malgrat els consells del jutge i d'altres persones idónes. En la seva temeritat arribà a demanar el *judicium Dei per examinationem caldariae* "et introivit ad eum, asserens se sanum evassurum ab eo per maleficias et diversas suas incantationes quem noverat." El resultat fou, però, desfavorable a Sintemir, i aquest va ser condemnat a cedir a Sant Cugat (i al bisbe, el saig i el jutge) determinats bens, lliurant-se de caure en la condició servil per la misericòrdia del bisbe president del tribunal; de l'abat, del monestir, als

²⁸ BALARI, *Origenes historicos de Catalunya* (Barcelona, 1900), pág. 582.

²⁹ MAS, Lloc esmentat. BALARI, obra citada, pág. 381.

quals éll va pregar per pietat que'l lliuressin *ex servili catena, et ne incurvassent suam personam ad eam sicut lex jubet*.

En el any 994 (17 novembre) Bonushomo, en funció de jutge a Barcelona, assistit d'altres personatges, clergues i làics, prengué'l jurament de diversos testimonis aportats per Chindeleva i el seu fill Goltren, donant fé d'haver vist les escriptures relatives a les propietats que aquests posseien en determinats llocs, escriptures que foren destroides o perdudes quan la presa i devastació de Barcelona per Almançur en l'any 985³⁰.

Un altre dels plets en que va intervenir Bonushomo, de que'ns ha pervingut noticia, fou el que sostenia el bisbe d'Urgell Salla contra Sindered, fill de N'Ansulf, qui arrebaçava a aquella església el castell de Queralt³¹. El judici (ben interessant) va començar a tenir lloc a Barcelona davant dels comtes Ramón Borrell i Ermessendis, estant-hi presents els bisbes de Barcelona i Vich, diversos jutges (entre'ls quals Bonushomo) i nombrosos magnats. La audiència va continuar després a Vich, pera pendre-hi declaracions de testimonis; i finalment la causa va ser fallada en favor de l'església urgellesa, el 3 de juliol de l'any 1002.

En algunes declaracions de testaments sacramentals Bonushomo va formar part del tribunal juntament amb Ervigi March, el bisbe-jutge de Barcelona, o amb el seu fill Pons Bonfill March, la major reputació del qual provè de que anys més endavant va esser un dels principals redactors dels "Usualia" (vers 1058)³². A semblança de Homobonus, fou Pons Bonfill March no sols un jutge coneixedor expert dels textos legals i de les pràctiques judicaries, sino també excelent calígraf; estant els documents extesos per éll escrits, així mateix, en bella lletra minúscula carolina, generalment mes acurada encara.

Les relacions d'Homobonus amb el monestir de Ripoll i

30 MAS, *Rúbrica dels "Liberi Antiquitatum" de la Seu de Barcelona*, primera part (volumen IX de les "Notícies històriques del bisbat de Barcelona").

31 Cartulari de la Catedral d'Urgell, dit *Liber Dotaliorum*, vol. I, folio 234, doc. 796.

32 Vegeu, VALLS-TABERNER, *El problema de la formació dels "Usatges" de Barcelona* ("Revista de Catalunya", gener 1925).

la utilització per éll de la biblioteca d'aquest monestir son també innegables, segons el que havém indicat en tractar de les fonts del *Liber iudicum popularis*. De la composició d'aquest i dels documents judicials abans exposats es pot deduir, com a conclusió final, que la cultura jurídica de Homobonus era fonamentalment visigòtica.

F. VALLS TABERNER.